

<https://doi.org/10.15407/eip2019.02.087>

УДК 336.02

JEL: H24, H29, H31

Фролова Н.Б., канд. екон. наук

науковий співробітник

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

e-mail: natalia_frolova@ukr.net

ПОДАТКОВІ ПРЕФЕРЕНЦІЇ ДЛЯ СІМЕЙ З ДІТЬМИ

Проведено теоретико-емпіричне дослідження впливу податкових соціальних пільг (преференцій) на добробут сім'ї з дітьми на прикладі зарубіжних держав та України. Здійснено міжнародні зіставлення основних характеристик застосування податкових соціальних пільг, як-от граничний поріг доходу, що дає право на отримання пільги; розмір вирахувань (податкова соціальна пільга); податковий клин на працю; неоподатковуваний мінімум доходів; параметри сім'ї (склад сім'ї, вік та кількість дітей) тощо.

Узагальнено основні переваги податкових преференцій порівняно з прямою державною грошовою допомогою у контексті підвищення добробуту сімей з дітьми, що передбачають: стимулювання батьків до збільшення трудових зусиль; зменшення податкового тиску на працююче населення, послаблення навантаження на видаткову частину бюджету, а також вирішення проблеми «бюджетних безбілетників».

На основі аналітичної оцінки механізму застосування податкового кредиту на зароблений дохід (ПКЗД) у США виявлено фактори, які забезпечують його високу не лише соціальну, а й фіскальну ефективність, обумовлену охопленням дуже широкого кола сімей з дітьми та сприяттям прогресивності оподаткування різних груп доходів. Особливу увагу було приділено розкриттю особливостей застосування ПКЗД та інших податкових преференцій у рамках системи сімейного (спільного) оподаткування, що є перспективним напрямом реформування вітчизняної податкової системи з метою вдосконалення її соціальної спрямованості.

Оцінка ефективності податкових преференцій для сімей з дітьми в Україні ґрунтується на результатах аналізу законодавчих норм щодо застосування податкової соціальної пільги (ПСП) та оцінки його впливу на добробут сімей з дітьми. Недоліки, виявлені в результаті такої оцінки, пов'язані переважно із дискримінаційними положеннями, що істотно звужують доступ до ПСП верств населення, які її дійсно потребують (насамперед сімей з дітьми), а також із тим, що рівень ПСП на сьогодні виявився недостатньо високим для того, щоб сприяти вирішенню проблеми бідності чи забезпечити зростання прогресивності оподаткування доходів. За підсумками проведеного аналізу наведено ряд рекомендацій щодо вдосконалення механізму ПСП в Україні.

Ключові слова: податкові преференції, податкова соціальна пільга, податковий кредит, податок з доходів фізичних осіб

Підвищення соціально-економічного статусу сім'ї та покращення її добробуту нерозривно пов'язане із переорієнтацією вітчизняної податкової системи на більш соціально орієнтовані підходи до оподаткування доходів населення. До уваги при цьому слід брати не лише податки, а й податкові преференції

© Фролова Н.Б., 2019

(пільги) з доходів, оскільки вони безпосередньо позначаються на матеріальному стані сім'ї, а також впливають на прийняття рішень дорослого населення щодо активізації економічної активності, зокрема стосовно вибору між працею та відпочинком.

Пошуку нових та вдосконаленню існуючих підходів до оподаткування з метою покращення добробуту найбільш соціально вразливих верств населення в Україні присвячено цілу низку праць вітчизняних дослідників, зокрема, Ю. Кизими, О. Коломієць, А. Крисоватого, І. Луніної, І. Лютого, І. Чеховської, С. Юрія та ін. Як показав аналіз останніх публікацій, серед пріоритетних напрямів поліпшення податкової підтримки сім'ям та створення їх додаткового захисту від дискримінації порівняно з самотніми громадянами у сфері оподаткування наразі в дослідницьких колах активно відстоюється ідея запровадження в Україні системи сімейного оподаткування, що базується на спільному декларуванні доходів та витрат подружжя. Як справедливо зазначає І. Чеховська, такий підхід дасть змогу враховувати фактичну здатність сім'ї до оподаткування і тому покращить відповідність її податкового навантаження реальному матеріальному стану сім'ї [1, с. 369–370].

Водночас, як засвідчує світовий досвід, серед проблем, пов'язаних із оподаткуванням доходів сім'ї, однією з найбільш актуальних у наш час є проблема забезпечення на належному рівні добробуту монобатьківських, тобто неповних сімей, які становлять самотня матір (батько) та дитина (або кілька дітей). За даними ОЕСР, саме неповні сім'ї є найбільш уразливими з точки зору бідності серед усіх домогосподарств з дітьми [2].

На думку вітчизняних експертів І. Лютого та В. Іванюк, питання подолання бідності й скорочення розриву між доходами більш заможних та бідних верств населення має вирішуватись насамперед шляхом переходу на систему прогресивного оподаткування «як основи справедливого розподілу фіскального тягаря між бідними і багатими». Важливу роль у відновленні прогресивності оподаткування в цьому контексті відіграє вдосконалення системи податкових (індивідуальних та групових) преференцій, за рахунок встановлення неоподаткованого мінімуму доходів фізичних осіб на рівні, що є економічно обґрунтованим та відповідає фактичній величині прожиткового мінімуму [3].

Однак наш інтерес до податкових преференцій значною мірою викликаний не лише їх спроможністю мінімізувати негативний вплив надмірних податкових ставок чи сприяти вдосконаленню вертикальної справедливості розподілу податкового навантаження між групами населення з різним рівнем доходів, а й здатністю податкових преференцій (пільг) заохочувати індивідів до нарощування трудових зусиль за рахунок своєї стимулюючої функції. Адже, як свідчать результати соціологічних досліджень, одна з важливих причин бідності сімей – це нездатність батьків до самозабезпечення, особливо в неповних сім'ях, де єдиний годувальник досить часто має обмежені можливості для саморозвитку та професійного зростання, а тому поступово втрачає свою конкурентоспроможність на ринку праці [4].

Мета статті – дослідити особливості впливу податкових преференцій (пільг) на добробут сімей з дітьми.

Враховуючи зазначене, актуальною проблемою в контексті покращення добробуту сімей з дітьми в Україні та світі є вдосконалення податкового стимулювання і заохочення батьків до праці шляхом надання з його допомогою цільових податкових преференцій (пільг). Ідеться про податкові пільги, що надаються у розрахунку на кожну дитину у вигляді податкового кредиту чи вирахувань певної суми з оподатковуваного доходу батьків.

Важливою перевагою таких податкових пільг над прямими бюджетними субсидіями чи виплатами на дітей є те, що податкові пільги чинять істотно менший тиск на видаткову частину бюджету. Соціально-економічна доцільність запровадження преференційного оподаткування, згідно з висновками дослідження, проведеного А. Крисоватим та Г. Василевською, визначається якомога меншими фінансовими витратами держави в результаті їх реалізації [5, с. 39–40]. З іншого боку, вона також обумовлена високою значущістю залишених у розпорядженні суб'єктів господарювання фінансових ресурсів для виконання ними своїх сімейних обов'язків.

По-друге, заміщення прямої бюджетної допомоги малозабезпеченим верствам населення цільовими податковими пільгами, на думку вітчизняних дослідників С. Юрія та Т. Кизими, може стати ефективним інструментом, який допоможе нівелювати дію суб'єктивного фактора при розподілі бюджетних ресурсів як однієї з причин виникнення корупції [6].

Важливо також зазначити, що податкові пільги соціального характеру надаються не безумовно, а виключно працюючим суб'єктам господарювання і які їх потребують найбільше, як-от малозабезпечені сім'ї з неповнолітніми дітьми, самотні матері (батьки) та ін. Це, у свою чергу, допоможе послабити податкове навантаження на працюючих батьків і принаймні частково сприятиме вирішенню проблеми бюджетних «безбілетників» (індивідів, які користуються суспільними благами, однак не сплачують податки, а тому не беруть участі у їх фінансуванні). Останні становлять доволі актуальну на сьогодні проблему в ряді економічно розвинених європейських країн, особливо скандинавських, де через високий рівень фінансування соціальних програм з допомоги сім'ям та захисту дітей за рахунок бюджетних видатків істотно збільшився приплив іммігрантів з інших країн, у тому числі нелегальних [7].

Міжнародний досвід застосування податкових преференцій для сімей з дітьми

У більшості економічно розвинених країн законодавством передбачено спеціальні податкові пільги для платників податків, які мають дітей. Зокрема, в США застосовується податковий кредит на зароблений дохід (англ. – the Earned Income Tax Credit), у Великій Британії – робочий та дитячий податкові кредити (англ. – the Working and Child Tax Credits), в Австралії – сімейна податкова пільга (англ. – Family Tax Benefit), а в Канаді – державна дитяча допомога та робочі податкові пільги (англ. – the National Child Benefit and Working Income Tax Benefits). Розглянемо особливості застосування цих пільг більш детально.

Податковий кредит на зароблений дохід (далі ПКЗД) у США було запроваджено в 1975 р. ПКЗД є пільгою, що дає можливість зменшити суму на-

рахованого податку на доходи фізичних осіб. Її розмір варіюється залежно від сукупного доходу та складу сім'ї. Тому необхідною передумовою отримання ПКЗД у США є подання спільної річної декларації для батьків, які зареєстровані у шлюбі. Так, подружжя, що має одну неповнолітню дитину, може претендувати на ПКЗД, якщо їхній сукупний річний дохід не перевищує 20600 дол. США (станом на 2017 р.). Для сімей з двома неповнолітніми дітьми цей поріг встановлено на рівні 50597 дол. США, а з трьома та більше дітьми – на рівні 53930 дол. США (табл. 1). Слід, водночас, при цьому зазначити, що на отримання ПКЗД може претендувати лише один з двох батьків – той, чий доходи вищі.

Таблиця 1

Граничний поріг сукупного річного доходу, що дає право на одержання податкового кредиту на зароблений дохід у США, 2017 р.

Показник	Немає дітей*, дол. США	Одна дитина*, дол. США	Дві дитини, дол. США	Три та більше дитини*, дол. США
Одинокa матір (батько), вдова (вдівець)	15010	39617	45007	48340
Подружжя	20600	452007	50597	53930

* Неповнолітні діти віком до 19 років або віком до 24 років, якщо вони є студентами стаціонару вищого навчального закладу; інваліди, незалежно від віку.

Джерело: Податкове управління США. URL: <https://www.irs.gov/ru/credits-deductions/individuals/earned-income-tax-credit/eitc-income-limits-maximum-credit-amounts>

Під сукупним доходом, який береться до уваги при визначенні ПКЗД, мається на увазі оподатковуваний дохід від праці (заробітна плата, премії, чайові) за рік. Він не включає нетрудові види доходів, як-от відсотки за депозитами, дивіденди, аліменти, пенсійні виплати чи виплати по безробіттю. Варто зазначити, що сукупний зароблений дохід, що дає право на отримання ПКЗД, має бути не меншим за 1 дол. США. Особа, яка, крім заробленого доходу, отримує також інвестиційний дохід, може претендувати на ПКЗД, але за умови, якщо загальний розмір її інвестиційного доходу не перевищував у 2017 р. 3450 дол. США.

У 2017 р. Податкове управління США передбачило такий максимальний розмір ПКЗД:

- 1) 6318 дол. США, якщо особа має трьох та більше неповнолітніх дітей;
- 2) 5616 дол. США, якщо особа має двох неповнолітніх дітей;
- 3) 3400 дол. США, якщо особа має одну неповнолітню дитину;
- 4) 510 дол. США, якщо особа не має неповнолітніх дітей.

На рис. 1 зображено криву, що демонструє залежність розміру ПКЗД від сукупного доходу сім'ї з двома неповнолітніми дітьми у США в 2017 р. За нашими розрахунками, сім'ї, сукупний дохід яких перебував у межах від 1 до 14000 дол. США, отримували на кожен свій зароблений долар відшкодування в сумі майже 40 центів. Так, при сукупному доході у розмірі 2000 дол. США, ПКЗД нараховувався у сумі 810 дол. США. А для доходу в сумі 10000 дол. США, ПКЗД дорівнював 4010 дол. США.

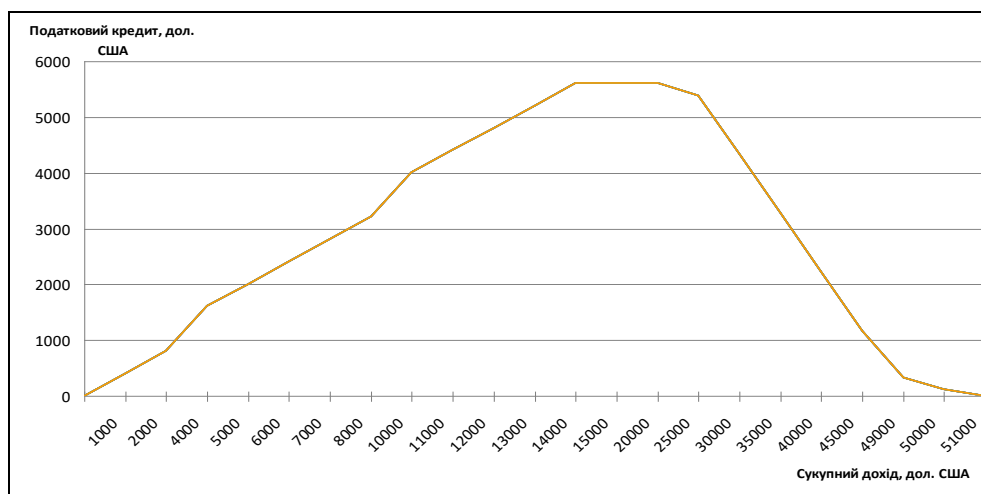

Рис. 1. Податковий кредит на зароблений дохід у США для сімей з двома неповнолітніми дітьми, 2017 р.

Джерело: побудовано автором за даними Податкового управління США. URL: <https://apps.irs.gov/app/eitc2017/ProcessUpdatedSummaryResults.do>

Максимальний розмір ПКЗД (5616 дол. США) отримували сім'ї, чий дохід становив від 14000 до 20000 дол. США. Для тих, чії доходи перевищували цю межу, ПКЗД був істотно меншим. Так, для сімей із доходом у сумі 35000 дол. США, ПКЗД становив 3279 дол. США. У розрахунку на кожен зароблений долар це означає, що їм припадало лише трохи більше 9 центів відшкодування, тобто майже в 4 рази менше, ніж для сімей з нижчими доходами. А для тих, чий доходи становили 45000 дол. США, розмір ПКЗД зменшувався до 331 дол. США, тобто на кожен зароблений долар припадало менше 3 центів відшкодування.

За даними Економічного звіту президента США, в 2017 р. вигоду від ПКЗД у США отримали майже 16 млн сімей з дітьми [8, с. 171]. Очевидно, що такий механізм надання податкових преференцій верствам населення з низьким та середнім рівнями доходів сприяє більш ефективному перерозподілу доходів, а отже, покращує соціальну справедливість.

Податкові кредити, які надаються сім'ям з дітьми, у Великій Британії, Ірландії та Новій Зеландії призначаються виключно для працюючих верств населення. Так, у Великій Британії право на їх отримання мають лише ті особи, які працюють принаймні 16 годин на тиждень, в Ірландії – 19 годин на тиждень упродовж останніх трьох місяців, а в Новій Зеландії – 20 годин на тиждень (одинокі матері або батьки) та 30 годин на тиждень (повна сім'я).

На сьогодні рівень податкових пільг, які надаються сім'ям, у країнах ОЕСР не перевищує 1% ВВП. Найвищий цей показник у Німеччині та Чехії, де в останнє десятиліття спостерігалась його поступове зростання до рівня 0,9% ВВП (табл. 2).

Крім того, за даними ОЕСР, податковий клин на працю, що відображає питому вагу суми сплачених податків на доходи найманих працівників (у тому числі податок на доходи фізичних осіб, єдиний соціальний внесок та ін.) у су-

купних витратах працедавців на оплату праці, для неодруженого індивіда без дітей становив у 2017 р. у середньому 35,9%, а для одруженого індивіда з двома дітьми – 26,1%, тобто майже на 10 в.п. менше. Найбільшим цей розрив є у Польщі (25,6 в.п.) і становить 35,6% податкового клину для неодруженого бездітної індивіда та лише 10% податкового клину для сім'янина з двома дітьми [10].

Таблиця 2

Податкові пільги сім'ям в окремих країнах ОЕСР, % ВВП

Країна	2001	2003	2005	2007	2009	2010	2011	2012	2013
Чехія	0,4	0,4	0,4	0,4	0,7	0,8	0,8	0,9	0,9
Німеччина	0,9	1	0,9	0,8	0,8	0,9	0,9	0,9	0,9
Франція	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,8	..	0,7
Угорщина	0	0,6	0,6	0,6
Італія	0,5	0,5	0,4	0,5	0,6
Швейцарія	0,5	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5
Нідерланди	0,3	0,5	0,7	0,8	0,5	..	0,5	..	0,5
Бельгія	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4	0,4	0,4	0,5
США	0,7	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4
Польща	0	0	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4
Ізраїль	0,2	..	0,1	0,2	0,3
Японія	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	..	0,3	0,2	0,2
Португалія	..	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Корея	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Канада	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Норвегія	..	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Іспанія	0	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
Ірландія	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Естонія	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1
Велика Британія	0,1	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3	0,3	0,2	0,1

Джерело: за даними Статистичного бюро ОЕСР [9].

Аналіз окремих податкових преференцій для сімей з дітьми в Україні

Надання фінансової підтримки найбільш соціально вразливим верствам, таким як сім'ям з дітьми, є особливо актуальним в умовах економічної нестабільності в Україні, коли зростання безробіття, підвищення комунальних тарифів, зростання темпів інфляції особливо негативно позначилось на добробуті населення. За даними Міністерства соціальної політики України, в 2018 р. понад 270 тис. сімей з дітьми мали статус малозабезпечених і отримували державну соціальну допомогу [11, с. 35]. Згідно зі ст. 2 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» малозабезпеченими вважаються сім'ї, які з поважних або незалежних від них причин мають середньомісячний сукупний дохід, нижчий від прожиткового мінімуму для сім'ї.

Наразі єдиним видом податкової підтримки малозабезпечених сімей в Україні є податкова соціальна пільга (далі ПСП), яка надається у вигляді вирахування з оподатковуваного доходу платників податків.

Згідно з п. 169.1 ст. 169 Податкового кодексу України, «податкова соціальна пільга застосовується до доходу, нарахованого на користь платника податку протягом звітного податкового місяця як заробітна плата (інші прирівняні до неї відповідно до законодавства виплати, компенсації та винагоро-

ди), якщо його розмір не перевищує суми, що дорівнює розміру місячного прожиткового мінімуму, діючого для працездатної особи на 1 січня звітного податкового року, помноженого на 1,4 та округленого до найближчих 10 гривень». У 2019 р. максимальний дохід, до якого може бути застосована ПСП, становить 2690 грн (у розрахунку на одну дитину).

При цьому право на отримання ПСП у нашій державі мають лише ті працюючі платники податку, які утримують двох чи більше дітей віком до 18 років. Такі обмеження істотно звужують коло сімей з дітьми, які можуть претендувати на цю підтримку в нашій країні.

Так, враховуючи, що в Україні лише близько 24% домогосподарств мають двох і більше неповнолітніх дітей, а заробітну плату до 5000 грн отримують менше 25% найманих працівників (дані Держстату в березні 2019 р.), ПСП, за нашими розрахунками, охоплено не більше 7% найманих працівників. Реальна кількість сімей, які користуються цією пільгою, може бути ще меншою, оскільки право на ПСП має лише один з двох працюючих батьків.

Варто зазначити, що раніше система ПСП була більш соціально орієнтованою. Так, у 2005 р. право на застосування ПСП за рівнем нарахованої заробітної плати мали близько 52,1% найманих працівників в Україні, в тому числі 42,8% працівників промисловості [12].

Отже, такий занижений поріг, що обмежує право на отримання ПСП, є мало-ефективним з точки зору досягнення прогресивності у системі оподаткування доходів і, відповідно, не сприяє забезпеченню її справедливості у перерозподілі доходів між бідними та заможними домогосподарствами. Міжнародні зіставлення свідчать, що цей поріг є доволі високим практично в усіх країнах ОЕСР. Там сім'ї з двома та більше дітьми мають право на ПСП, навіть якщо один з працюючих батьків отримує середню заробітну плату. Наприклад, у Великій Британії цей поріг становив у 2015 р. 10600 фунтів стерлінгів, у Фінляндії – 16500 євро, на Кіпрі – 19500 євро [13]. Виняток становлять лише Австралія, Ісландія та Мексика (табл. 3).

Середня ж номінальна заробітна плата штатного працівника в Україні у травні 2019 р., за даними Держстату, становила 8957 грн, що в 3,3 раза вище за граничний поріг для отримання ПСП. За нашими розрахунками, якщо надати право на ПСП працівникам, які отримують принаймні середню заробітну плату (це, орієнтовно, 48% усіх штатних працівників), встановивши для цього граничний поріг, що відповідає фактичному розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб (за оцінкою Міністерства соціальної політики, у цінах травня 2019 р. він становив 4745 грн з урахуванням суми обов'язкових платежів), це дало б змогу збільшити частку сімей, які користуються такою преференцією, до 11,5%.

Крім того, дискримінаційними, на нашу думку, є обмеження, пов'язані із кількістю та віком дітей. Сьогодні індивід, який має одну дитину, навіть якщо отримує мінімальну заробітну плату (щомісяця 4173 грн у 2019 р.), не має права на ПСП. Водночас у ряді країн такі обмеження відсутні (рис. 2), а вирахування з оподаткованого доходу батьків здійснюються до настання дітьми віку навіть 30 років, якщо на цей момент вони навчаються і ще не мають власного доходу (Іспанія) [14].

Таблиця 3

**Рівень податку на доходи фізичних осіб,
% витрат на оплату праці для сімей з двома дітьми і одним працюючим
батьком, який отримує середню заробітну плату**

Країна	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Австралія	19,9	19,9	20,6	21,8	22,0	22,7	23,0	23,0
Австрія	9,9	10,3	10,7	11,1	11,3	11,7	9,2	9,5
Бельгія	13,6	13,7	13,6	13,2	13,1	12,8	11,7	11,6
Велика Британія	13,2	12,6	13,8	13,2	12,9	12,2	12,2	12,1
Греція	6,0	8,7	8,4	8,2	8,5	7,7	8,3	8,4
Данія	31,9	32,1	32,2	31,9	31,7	31,9	31,9	31,8
Естонія	6,9	7,4	7,8	8,4	8,8	8,4	8,4	8,5
Ізраїль	8,6	8,7	8,3	8,2	8,7	9,1	9,5	9,2
Ірландія	5,6	6,4	7,2	7,1	7,4	7,2	6,1	5,8
Ісландія	15,7	17,0	17,7	18,5	18,7	19,5	19,9	19,8
Іспанія	6,1	6,4	6,8	6,9	7,0	5,8	5,8	5,8
Італія	10,6	11,1	11,4	11,0	11,0	11,2	11,2	11,3
Канада	7,6	7,7	7,7	7,9	7,9	8,9	9,4	9,5
Корея	1,8	1,6	1,9	2,3	2,5	2,8	3,1	3,4
Латвія	11,2	9,6	9,9	9,4	6,8	7,2	7,3	8,1
Люксембург	4,0	4,3	4,6	5,2	5,5	5,7	5,8	5,1
Мексика	4,3	7,1	7,3	7,6	7,9	8,1	8,4	8,8
Нідерланди	14,4	14,7	14,9	14,3	13,4	14,9	14,5	15,1
Німеччина	-0,5	0,1	0,5	0,6	0,8	0,8	0,9	1,0
Нова Зеландія	17,0	15,9	16,4	16,9	17,2	17,6	17,9	18,1
Норвегія	16,8	16,9	16,7	16,7	17,1	17,0	16,5	16,3
Польща	0,0	0,0	0,0	0,2	0,7	0,9	1,2	1,4
Португалія	2,7	2,7	3,1	5,1	5,0	5,9	3,6	3,7
Словаччина	-4,0	-2,2	-2,1	-2,2	-1,8	-1,5	-1,1	-0,5
Словенія	2,5	2,6	2,4	2,3	2,4	2,5	2,6	2,8
США	3,3	5,1	5,3	5,2	5,5	5,6	5,8	6,0
Туреччина	8,4	8,4	8,5	8,8	8,9	9,1	8,9	9,3
Угорщина	11,2	6,6	6,4	6,1	6,3	6,6	4,7	4,0
Фінляндія	18,3	18,1	17,7	18,3	18,3	18,4	17,7	17,0
Франція	5,8	5,8	5,9	5,6	5,7	5,7	5,8	5,8
Чехія	-3,9	-3,1	-3,9	-3,9	-3,4	-3,4	-5,2	-4,6
Чилі	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Швейцарія	5,5	5,0	4,7	4,3	4,0	4,0	4,0	4,0
Швеція	13,5	13,6	13,6	13,8	13,2	13,4	13,6	13,7
Японія	3,4	4,3	5,4	5,3	5,5	5,6	5,6	5,7
ОЕСР	8,3	8,5	8,7	8,8	8,9	9,0	8,8	8,9

Джерело: складено автором за даними Статистичного бюро ОЕСР [9].

Як бачимо з рис. 2, розмір податкових пільг у колишніх соціалістичних країнах (Естонії, Латвії, Литві та Угорщині) у грошовому еквіваленті поступається більш економічно розвиненим країнам – членам ЄС (Німеччині, Бельгії). Так, наприклад, у Німеччині розмір вирахувань з оподаткованого річного доходу в розрахунку на кожну дитину встановлено на рівні 7008 євро на рік, що у понад 10 разів більше порівняно з 680 євро в Угорщині. Така ситуація обумовлена в тому числі значним розривом між розміром заробітних плат у цих країнах (табл. 4).

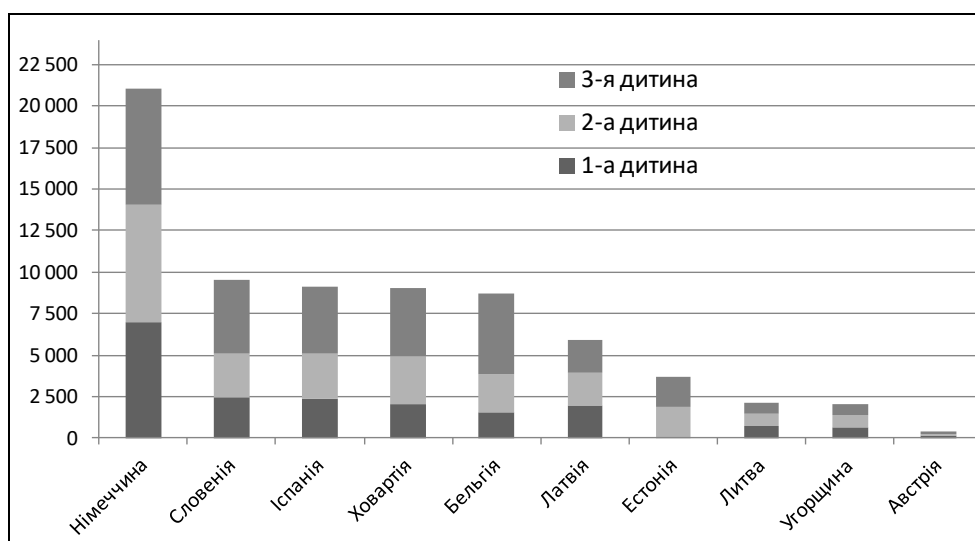

Рис. 2. Сума вирахувань з оподаткованого доходу на дітей в окремих країнах ЄС у 2015 р., євро у рік

Джерело: побудовано автором за даними PwC [13].

Таблиця 4

Загальна чиста заробітна плата для сімей з двома дітьми і двома працюючими батьками, які отримують середню заробітну плату в 2015 р., за рік у євро

Країна	Чиста заробітна плата
Німеччина	62 054,00
Австрія	61 873,00
Бельгія	59 174,00
Іспанія	42 231,00
Словенія	26 388,00
Латвія	23 034,00
Естонія	22 539,00
Хорватія	18 984,00
Угорщина	15 209,00
Литва	13 520,00
У середньому по ЄС	52 912,00

Джерело: складено автором за даними Євростату [15].

У Бельгії, Словенії, Іспанії та Хорватії розмір вирахувань залежить від кількості дітей, і на другу та на третю дитину передбачено більші вирахування, ніж на першу. Так, у Бельгії вирахування на третю дитину становлять 4820 євро на рік, а в Іспанії та Хорватії – близько 4000 євро на рік. Водночас в Угорщині вирахування з оподаткованого доходу для сім'ї з одним-двома дітьми дозволено на рівні 205 євро на рік, однак якщо дітей троє та більше, то розмір вирахувань зростає до 680 євро у розрахунку на кожну дитину. Відповідно, сума, на яку зменшується оподатковуваний дохід сім'ї з трьома дітьми, в 2015 р. становив 2040 євро на рік ($680 \cdot 3$), а для сім'ї з двома дітьми – лише 410 євро ($205 \cdot 2$).

Варто також зазначити, що сім'ї, які мають дітей віком до трьох років, у ряді країн можуть претендувати на більш високі вирахування з оподаткованого доходу, як наприклад, в Італії, Іспанії, Латвії та Португалії. В Латвії, зокрема, на кожну таку дитину додатково вираховуються ще 560 євро і в результаті розмір вирахувань на кожну дитину віком до трьох років у 2015 р. сягав 2540 євро (1980+560 євро) на рік. Аналогічна ситуація також спостерігається в Іспанії: розмір вирахувань на кожну дитину віком до трьох років збільшується додатково на 2800 євро і становив у 2015 р. 5200 євро (2400+2800 євро) на рік.

На жаль, в Україні склалася ситуація, коли понад 43% домогосподарств з дітьми, що в 2018 р. перебували за межею бідності, мали дітей віком до трьох років. Середньодушові доходи в таких сім'ях були меншими за 75% від прожиткового мінімуму. Однак найвищий рівень бідності (понад 55%), за даними Міністерства соціальної політики, спостерігався у багатодітних сім'ях [11, с. 14]. Разом із тим у вітчизняному законодавстві спеціальні умови надання податкової соціальної пільги на дітей для цих категорій платників податків не передбачені.

Згідно з п. 169.1 ст. 169 Податкового кодексу України розмір ПСП в Україні в 2019 р. становить 960,50 грн (50% від прожиткового мінімуму працюючих громадян). Одинокі матері (батьки), вдови (вдівці) та платники податків, які утримують дитину-інваліда, мають право на отримання ПСП за підвищеною ставкою 150%, тобто у розмірі 1440,75 грн у розрахунку на кожну дитину. Для прикладу, працівник, який є батьком двох неповнолітніх дітей, один з яких є інвалідом, може розраховувати на ПСП у розмірі 2401,25 грн (960,50+1440,75 грн). Таким чином, за умови, що місячний оподатковуваний дохід такого працівника не перевищує 5380 грн (2690*2), реальна ставка його податку на доходи, за нашими розрахунками, становить 13,7%, порівняно з 19,5% (номінальна ставка податку за доходів та військовий збір), яку сплачує індивід без дітей. Для порівняння, у Франції сім'я з двома дітьми, яка має право на вирахування з оподаткованого доходу одного з батьків, сплачує в'ятеро менший податок на доходи, ніж індивід без дітей, який отримує такий же дохід [16].

Окремої уваги заслуговує той факт, що в Україні не передбачено вирахувань з оподаткованого доходу найманих працівників при стягненні військового збору. Попри те, що ставка цього податку є незначною (1,5%), він нівелює вплив ПСП на малозабезпечені верстви населення. Так, одинока матір з двома дітьми, працюючи на півставки і отримуючи, наприклад, 50% від мінімальної заробітної плати, звільняється від сплати ПДФО, оскільки сума ПСП (2881,50 грн) перевищує її оподатковуваний дохід, але водночас в повному обсязі сплачує військовий збір.

Отже, як показав наш аналіз, соціально дієві та відчутні податкові преференції для сімей з дітьми в Україні практично відсутні. Вони стосуються тільки працюючих батьків, які отримують заробітну плату, та поширюються лише на податок на доходи фізичних осіб. Основну вигоду від податкової соціальної пільги отримує незначна частка платників із числа сімей з дітьми з дуже низьким рівнем доходів, що вказує на регресивність такої системи на-

дання пільг і дуже незначний соціальний ефект, що мав би полягати у підвищенні рівня соціальної підтримки та добробуту таких родин.

Висновки та рекомендації

Виявлені недоліки у системі податкових преференцій сім'ям з дітьми в Україні доводять, що діючий механізм їх надання є недостатньо ефективним з точки зору подолання бідності та збільшення стимулів до праці.

У контексті удосконалення зазначеного механізму вважаємо доцільними такі пропозиції щодо формування вітчизняної фіскальної та соціальної політики, а також політики зайнятості.

По-перше, потребує підвищення граничний поріг, що надає право на отримання ПСП. Це також сприятиме детінізації доходів від праці, оскільки працівникам не потрібно буде занижувати реальний розмір заробітної плати, щоб отримати ПСП.

По-друге, враховуючи, що ПСП може бути доступна лише одному із батьків, такий стан справ не заохочує іншого з батьків до збільшення своїх трудових зусиль і отримання доходів від праці. Тож пропонуємо надати право враховувати ПСП з оподаткованого доходу кожного з працюючих батьків.

По-третє, необхідно розширити види пільг для сімей з дітьми, наприклад, запровадивши безумовний неоподатковуваний мінімум щодо військового збору.

По-четверте, доцільно скасувати обмеження щодо кількості дітей у сім'ї, що дає право на отримання ПСП, передбачивши надання такого права усім без винятку найманим працівникам, які мають дітей.

Реалізація наведених пропозицій потребуватиме внесення відповідних змін до Податкового кодексу України, а також окремих підзаконних актів, та, в кінцевому підсумку, сприятиме посиленню соціального захисту і підвищенню добробуту сімей з дітьми, скороченню масштабів бідності в Україні та її поступовому наближенню до податкових і соціальних параметрів більш розвинених держав.

Список використаних джерел

1. Бюджетна підтримка та податкове стимулювання національної економіки України: монографія / за заг. ред. Л.Л. Тарангул; Нац. ун-тет ДПС України. Ірпінь, Київ: Фенікс, 2012. 532 с.
2. OECD Family Database: Income inequality and the income position of different household types / OECD; Social Policy Division; Directorate of Employment, Labour and Social Affairs. URL: https://www.oecd.org/els/soc/CO_2_1_Income_inequality_by_household_type.pdf
3. Лютий І.О., Іванюк В.Е. Оподаткування індивідуальних доходів в Україні: актуальні питання модернізації. *Фінанси України*. 2019. № 1. С. 30–49. doi: <https://doi.org/10.33763/finukr2019.01.030>
4. Коломієць О.О. Монобатьківські сім'ї: соціальний захист і самозабезпечення. *Стратегічні пріоритети*. 2009. № 4. С. 148–156.
5. Крисоватий А.І., Василевська Г.В. Новітня парадигма преференційного оподаткування: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 258 с.
6. Юрій С.І., Кізіма Т.О. Оподаткування доходів сім'ї: сутність та необхідність запровадження в Україні. *Регіональна економіка*. 2010. № 3. С. 165–171. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2010_3_22

7. Kleven Henrik Jacobsen. How Can Scandinavians Tax So Much? *Journal of Economic Perspectives*. 2014. № 28(4). P. 77–98. doi: <https://doi.org/10.1257/jep.28.4.77>
8. Economic Report of the President 2017. URL: <https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/ERP-2017/pdf/ERP-2017.pdf>
9. Tax wedge decomposition. *OESD.Stat* URL: <https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=TXWDECOMP&lang=en>
10. OECD Taxing Wages 2018. Special feature: Differences in the disposable incomes of households with and without children. P. 33–46. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/taxation/taxing-wages-2018_tax_wages-2018-en
11. Соціальний звіт за 2018 рік / Міністерство соціальної політики України. 2019. 64 с. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/17003.html>
12. Фролова Н.Б. Податкове навантаження на працю в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2006. Т. 2 (84). № 5. С. 45–50.
13. Family tax reliefs and benefits in the EU / PwC. November 2015. URL: <https://www.pwc.pl/pl/pdf/family-tax-reliefs-and-benefits-in-the-eu.pdf>
14. Levy H., Lietz Ch., Sutherland H. Alternative tax-benefit strategies to support children in the European Union. *Euromod working paper* July 2005. No. EM10/05. 37 p.
15. Wages and labour costs / EUROSTAT Statistic Explained. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Wages_and_labour_costs
16. Family tax reliefs and benefits in the EU countries / PwC. 2016. URL: https://www.pwc.pl/pl/pdf/Profamily_reliefs_2016_PwC_presentation.pdf

Надійшла до редакції 22.05.2019 р.

Фролова Н.Б., канд. екон. наук

научний співробітник

ГУ «Інститут економіки і прогнозування НАН України»

НАЛОГОВЫЕ ПРЕФЕРЕНЦИИ ДЛЯ СЕМЕЙ С ДЕТЬМИ

Проведено теоретико-емпіричне дослідження впливу соціальних податкових преференцій (льгот) на благополуччя родини з дітьми в міжнародному масштабі та в Україні. Здійснені міжнародні порівняння основних складових, якими характеризуються податкові соціальні льготы, в частині таких як: граничний поріг доходу, який дає право на отримання льготи; розмір вичетів (податкова соціальна льгота); податковий клин на працю; необкладаєми податком мінімум доходи; параметри родини (склад родини, вік та кількість дітей) і інше.

Обобщены основные преимущества льготных налоговых преференций сравнительно с прямой государственной помощью в контексте повышения благосостояния семей с детьми, которые предусматривают стимулирование родителей к увеличению трудовых усилий; уменьшение налогового давления на работающее население, уменьшение давления на расходную часть бюджета, а также минимизацию проблемы "бюджетных безбилетников".

На основе анализа механизма применения налогового кредита на заработанный доход (НКЗД) в США, были выявлены факторы, которые обеспечивают его высокую не только социальную, но и фискальную эффективность, обусловленную охватом весьма широкого круга семей с детьми и его положительным влиянием на прогрессивность налогообложения разных групп доходов. Особое внимание было уделено особенностям применения НКЗД и

других льготных налоговых преференций в рамках системы семейного (совместного) налогообложения, которое является перспективным направлением реформирования отечественной налоговой системы с целью повышения ее социальной направленности.

Оценка эффективности льготных налоговых преференций для семей с детьми в Украине основывается на выводах анализа законодательных норм относительно применения налоговой социальной льготы (НСЛ) и результатах оценки влияния НСЛ на благосостояние малообеспеченных семей с детьми. Недостатки, выявленные в результате такой оценки, связаны преимущественно с дискриминационными нормами реализации НСЛ, которые существенно сужают доступ к ней слоев населения, действительно в ней нуждающихся, а также с тем, что существующий уровень НСЛ оказался недостаточно высоким для того, чтобы способствовать решению проблемы бедности или обеспечивать рост прогрессивности налогообложения доходов. С учетом сказанного автором разработан ряд рекомендаций, способствующих совершенствованию механизма НСЛ в Украине.

Ключевые слова: льготные налоговые преференции, налоговая социальная льгота, налоговый кредит, налог с доходов физических лиц

*N. Frolova, PhD in Economics, Researcher
Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine*

TAX BENEFITS FOR FAMILIES WITH CHILDREN

The article deals with theoretical and empirical research of the influence of social tax benefits (allowances) on welfare of families with children in Ukraine and worldwide. International comparisons of basic features and requirements that serve to qualify recipients of the social tax allowance such as income threshold; family size and composition (including relationships, number and age of children); amount of tax deduction (social tax allowance); a tax wedge on labour; untaxed income are carried out.

Basic advantages of tax benefits in comparison with direct state aid are generalized in terms of welfare improvement for families with children. Tax benefits are argued to work better as incentives for parents to increase their labour efforts. In addition, they also decrease pressure on working population, lower demand for government expenditures and eliminate problem of "budget freeriders".

Earned income tax credit (EITC) in the USA has been analyzed regarding whether it is effective in targeting social and fiscal issues in this country. The study concluded that EITC assists a wide scope of low-income families with children and thus establishes high income tax progressivity in different brackets in the USA. The special attention was paid to the provisions of EITC and other in-work tax benefits under the system of married couple (joint) tax filing whose introduction is being currently debated in Ukraine with the aim to promote more socially-oriented tax system.

The efficiency of tax benefits for families with children in Ukraine has been challenged within the analysis of legislative provisions of social tax allowance (STA) and estimation of STA influence on the welfare of low-income (poor) families with children. We have found evidence that STA in Ukraine is characterized

with restrictions that make a large group of families with children ineligible and thus a conclusion was made that STA discriminates against those who are really in need. Furthermore, insufficient amount of deduction within STA seems inadequate in order to reduce poverty or increase income tax progressivity. Consequently, some recommendations in order to improve STA in Ukraine are suggested.

Keywords: *tax benefits, tax social allowance, tax credit, income tax*

References

1. Taranhul, L.L. (Ed.). (2012). Budget support and tax incentives for the national economy of Ukraine. National University of the State Tax Service of Ukraine. Irpin, Kyiv: Feniks [in Ukrainian].
2. CO2.1: Income inequality and the income position of different household types / OECD; Social Policy Division; Directorate of Employment, Labour and Social Affairs. Retrieved from https://www.oecd.org/els/soc/CO_2_1_Income_inequality_by_household_type.pdf
3. Liutyj, I.O., Ivaniuk, V.E. (2019). Taxation of Individual Income in Ukraine: Current Issues of Modernization. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 1, 30-49. doi: <https://doi.org/10.33763/finukr2019.01.030> [in Ukrainian].
4. Kolomiets, O.O. (2009). Mono-parental families: social protection and self-sufficiency. *Stratehichni priorytety – Strategic priorities*, 4, 148-156 [in Ukrainian].
5. Krysovatyj, A.I., Vasylevska, H.V. (2013). The New Paradigm of Preferential Taxation. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
6. Yuriy, S.I., Kizyma, T.O. (2010). Family Income Tax: Essence and Need for Implementation in Ukraine. *Rehionalna ekonomika – Regional economy*, 3, 165-171. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2010_3_22 [in Ukrainian].
7. Kleven, Henrik Jacobsen (2014). How Can Scandinavians Tax So Much? *Journal of Economic Perspectives*, 28(4), 77-98. doi: <https://doi.org/10.1257/jep.28.4.77>
8. Economic Report of the President 2017. Retrieved from <https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/ERP-2017/pdf/ERP-2017.pdf>
9. Tax wedge decomposition. *OESD.Stat* URL: <https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=TXWDECOMP&lang=en>
10. OECD Taxing Wages 2018. Special feature: Differences in the disposable incomes of households with and without children. Retrieved from https://www.oecd-ilibrary.org/taxation/taxing-wages-2018_tax_wages-2018-en
11. Ministry of Social Policy of Ukraine (2019). Social report for 2018. Retrieved from <https://www.msp.gov.ua/news/17003.html> [in Ukrainian].
12. Frolova, N.B. (2006). Tax burden on labor in Ukraine. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of the Khmelnytsky National University*, 2 (84): 5, 45-50 [in Ukrainian].
13. PwC (2015, November). Family tax reliefs and benefits in the EU. Retrieved from <https://www.pwc.pl/pl/pdf/family-tax-reliefs-and-benefits-in-the-eu.pdf>
14. Levy, H., Lietz, Ch., Sutherland, H. (2005, July). Alternative tax-benefit strategies to support children in the European Union. *Euromod working paper*, EM10/05.
15. Wages and labour costs. EUROSTAT Statistic Explained. Retrieved from https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Wages_and_labour_costs
16. PwC (2016). Family tax reliefs and benefits in the EU countries. Retrieved from https://www.pwc.pl/pl/pdf/Profamily_reliefs_2016_PwC_presentation.pdf